

مسجد و تقویت بنیادهای اخلاقی

روح‌الله جلالی (کارشناس ارشد فلسفه اخلاق)

اخلاق از مهم‌ترین ساحت‌های انسانی و بارزترین نقطه جدایی انسان از حیوان قلمداد می‌شود که در پذیرش آن، بین آحاد بشر اختلافی وجود ندارد. موضوع این علم انسان است و هدف آن تربیت انسان کامل. در این نوشتار سخن در این است که مسجد چه نقشی را می‌تواند در تقویت بنیادهای اخلاقی ایفا کند؟

تعریف اخلاق

«اخلاق» جمع «خلق» (بر وزن قفل) و «خلق» (بر وزن افق) است. به گفتهٔ راغب در کتاب *مفردات*، این دو واژه در اصل به یک ریشه باز می‌گردد. خلق به معنی هیئت و شکل و صورتی است که انسان با چشم می‌بیند و خلق به معنی قوا و سجایا و صفات درونی است که با چشم دل دیده می‌شود.

مرحوم فیض کاشانی فی کتاب *الحقائق*، دربارهٔ تعریف خلق می‌نویسد: «إعلم أنّ الخلق هو عبارة عن هیئة قائمة فی النفس، تصدر منها الأفعال بسهولة من دون الحاجة إلى تدبّر وتفکر؛^۱ بدان که خلق عبارت است از حالتی پایدار در نفس که افعال انسان از آن بدون نیاز به تفکر و تدبیر صادر می‌شود».

بنابراین می‌توان اخلاق را به چهرهٔ باطنی و درونی انسان تعبیر کرد که مکانیزم رفتاری انسان به طور خودکار براساس آن به نمایش درمی‌آید.

بنابراین برای اینکه یک رفتار جزء اخلاق انسان بشود، نیاز بسیار به تمرین و استمرار دارد. از این حیث مسجد به عنوان کارگاهی است که انسان به طور مستمر به انجام مناسکی کلیدی می پردازد که اگر آنها را برای خود ملکه کند، تمام مسائل اخلاقی به عنوان مصادیقی جزئی برای او حل خواهد شد.

بنای اخلاق اسلامی بر توحید

پرواضح است که نظام معرفتی و اخلاقی اسلام، بر بنیاد توحید استوار شده است. چنان که نبی خاتم (ص) از همان ابتدای بعثت فرمودند: «قولوا لا اله الا الله تفلحوا؛ بگویند لا اله الا الله تا رستگار شوید».

تبیین زوایای این کلام، گرچه مجال بس فراخ می طلبد، به طور خلاصه می توان گفت به کار بستن آموزه های توحیدی، حالاتی را در نفس و ضمیر ناخودآگاه انسان ملکه می کند که انجام دادن ردائل اخلاقی را برای او بی معنا جلوه می دهد. قرآن کریم از این ملکه به برهان رب تعبیر می کند. چنان که در داستان زلیخا و حضرت یوسف می فرماید: «همان طور که زلیخا به سمت یوسف رفت، یوسف نیز به سمت زلیخا می رفت، اگر برهان پروردگارش را نمی دید»^۲.

این همان واقعیتی است که در بیان ائمه (علیهم السلام) نیز اشاره شده و امام خمینی (ره) با بیان اینکه عالم محضر خداست در محضر خدا معصیت نکنید، بسیار بر آن تأکید می کردند.

از این رو در تقویت بنیادهای اخلاق در مکتب اسلام، بیش از هر اصل دیگری بر اصل توحید تأکید شده است.

به طور کلی گزاره‌های اخلاقی که دربارهٔ نقش مسجد در تقویت بنیادهای اجتماعی متصور است، در دو حوزه مطرح است: ۱. اخلاق فردی؛ ۲. اخلاق اجتماعی که علاوه بر لحاظ کردن مصالح فردی و اجتماعی، قدر جامع آنها نگاه توحیدی و اصالت دادن به رعایت مقام الوهیت در نتیجه انسان‌سازی است. در ادامه به برخی از آنها استناد می‌کنیم.

اخلاق فردی

نگاه توحیدی در کیفیت ورود به مسجد و خروج از آن

امام صادق (علیه السلام) فرمودند: «الفضل فی دخول المسجد ان تبدأ برجلک الیمنی اذا دخلت و بالیسری اذا خرجت»^۳ بهتر است که هنگام ورود به مسجد پای راست را و در وقت خروج پای چپ را پیش گذاری.»

نهی از غفلت در مسجد

آن حضرت در روایتی دیگر فرمودند: «ان النبی بصر رجلاً یخذف بحصاة فی المسجد فقال: مازالت تلعن حتی وقعت ثم قال: الخذف، فی النادی من اخلاق قوم لوط ثم تلا: و تأتون فی نادیکم المنکر قال: هو الخذف»^۴ پیامبر (ص) مردی را دید که در مسجد به سنگ‌پرانی مشغول است. فرمود: این سنگ تا وقتی که مجدداً به زمین برسد، لعنت می‌کند. سپس فرمود: سنگ‌پرانی در میان جمع از اخلاق قوم لوط است. آنگاه امام صادق (ع) این آیه شریفه را تلاوت کرد: و در میان جمع کارهای زشت انجام می‌دهید و فرمود: مراد از کار زشت قوم لوط در این آیه، سنگ‌پرانی است.

لباس نمازگزار

حضرت مجتبی (ع) بهترین جامه‌های خود را هنگام نماز بر تن می‌کرد. از آن حضرت سبب این کار را پرسش کردند. در جواب فرمود: خداوند جمیل است و جمال و زیبایی را دوست دارد. به این جهت خود را در پیشگاه الهی زینت می‌کنم. خداوند امر فرموده که: با زینت‌های خود در مساجد حاضر شوید.^۶

اخلاق اجتماعی:

مهرورزی و رفع کدورت‌ها

یکی از کارکردهای مسجد، به عنوان محلی برای اجتماع مسلمانان، زمینه‌سازی برای رفع کدورت‌ها و دشمنی‌هاست.

تقویت روحیه وحدت و همبستگی

روایات فراوانی بر تأکید حضور در مسجد وجود دارد. از جمله روایتی از حضرت امیر (ع) که در آن با لحن شدیدی عدم حضور در مسجد را تخطئه می‌کند و حتی حضور در مسجد مذاهب دیگر را نیز جایز دانسته‌اند؛ به حدی که در جلد ۵ وسائل الشیعه یک باب به همین احادیث اختصاص دارد.

حضرت علی (ع) فرمودند: «لا صلاة لجار المسجد الا في المسجد الا ان يكون به عذر او به علة فقیل: و من

جار المسجد یا امیر المؤمنین؟ قال: من سمع النداء؛ نماز همسایه مسجد (چنانچه عذر یا بیماری نداشته باشد) جز

در مسجد مقبول درگاه الهی نخواهد بود. از آن حضرت سؤال شد: همسایه مسجد چه کسی است؟ فرمود: کسی که صدای اذان را بشنود»^۶.

مبارزه با اختلاف طبقاتی و نفی اشرافی‌گری

مبارزه اسلام با اختلاف طبقاتی و نفی اشرافی‌گری، واقعیتی است که از صدر اسلام مشهود بوده است؛ به طوری که به گواه تاریخ پیامبر اعظم (ص) که حاکم حکومت اسلامی بود، چنان در مسجد می‌نشست که اگر غریبه‌ای وارد مسجد می‌شد، نمی‌دانست که وی پیامبر و حاکم جامعه است. فرهنگ مواسات و برابری، واقعیتی انکارناپذیر در زندگی پیامبر اعظم و ائمه هدا (علیهم السلام) است که متأسفانه به علت دور شدن از ارزش‌ها، جامعه ما از آن فاصله گرفته است.

پی‌نوشت:

۱. الحقائق؛ ص ۵۴.

۲. یوسف: ۲۴.

۳. حرعاملی؛ وسائل الشیعه؛ ج ۳، ص ۵۷۵.

۴. همان؛ ص ۵۱۴.

۵. همان؛ ص ۳۳۱.

٦. مجلسی، محمدباقر؛ بحار الانوار؛ ج ٨٣، ص ٣٨٠.